

Bijlage

Penitentiaire classificatie: een kwestie die weer op de agenda moet komen

MARIE-SOPHIE DEVRESSE ^[1]

Het probleem van de overbevolking blijft het Belgische gevangeniswezen beroeren. Ook de vakbonden, internationale instanties en mensenrechtenactivisten maken zich ernstig zorgen. Toch beogen de oplossingen die de federale overheid voorstelt, uitsluitend de uitbreiding van het aantal gevangenisplaatsen. Hoeft het echter nog gezegd, op aangeven van de locomotieftekst, dat een uitbreiding van de infrastructuur slechts een miniem aspect van het probleem aankaart? Dat men geen rekening houdt met het totaalbeeld van 'de gevangenis', een instelling die onmogelijk kan worden gereduceerd tot een eenvoudig omhulsel? Gevangenen zien een dagelijkse stroom van binnenkomende en vertrekkende gedetineerden, die wordt bepaald door interne en externe variabelen. Bij het invullen van het gevangenisconcept moet men dus rekening houden met dat gedetineerdenverkeer. Uiteraard is het aantal beschikbare plaatsen van belang. Maar nog belangrijker is het om de bezetting van die plaatsen aan een analyse te onderwerpen. Alleen iets doen aan de 'opslagcapaciteit' is bijgevolg slechts een beperkte, om niet te zeggen contraproductieve maatregel. Daarom menen wij, net als K. Beyens en F. Janssens (en menig ander auteur), dat de oplossing voor het terugdringen van de overbevolking van onze gevangenen vooral schuilt in een gecontroleerd beheer van binnenkomende en vertrekkende gedetineerden. Met andere woorden, in een doelbewuste aanpak voorafgaand aan en volgend op de opsluiting.

Dit gezegd zijnde, en het wordt ook in de locomotieftekst zo gesteld: 'Dat is niet langer de vraag'. Het eigenlijke principe van die uitbreiding lijkt nu al een vaststaand feit. Daarom laten we, niet zonder spijt, de vraag hoe opportuun een dergelijke uitbreiding is, aan ons voorbijgaan, en buigen we ons over de vraag naar de meest geschikte manier om die uitbreiding in te vullen en te realiseren.

Dit artikel focust op het beleid inzake de classificatie van gedetineerden. Onze reflectie vertrekt van wat er binnen de gevangenisinstellingen gebeurt en niet zozeer vanuit de stromen die de gevangenen te verwerken krijgen. Wetenschappelijk onderzoek wijst al lang op het nauwe verband tussen de evolutie van de gevangenisinfrastructuur en van gevangenisregimes, tussen het type strafinrichting, de mogelijke structuren en het 'type gedetineerde' dat er verblijft.^[2] Wie belangstelling heeft voor de bouw van nieuwe gevangenen, dient dus ook begaan te zijn met het ontwerp, de toekomstige organisatie en de precieze bestemming ervan. Wij vertrekken dus vanuit de hypothese dat de uitbreiding van de strafinstellingen via de bouw van nieuwe gevangenen, die passen in een echt penitentiair beleid, alleen maar overwogen kan worden, als men tegelijk ook de algemene verdeling van gevangenen bekijkt, evenals de structuur van de regimes in de bestaande instellingen^[3], ter ondersteuning van bouwprojecten. Dit artikel wil

daarom wijzen op de mogelijke beperkingen van een beslissing om 'blindelings' nieuwe instellingen te bouwen. Ze stelt een beslissing aan de orde die uitsluitend het kwantitatieve aspect van het probleem op een geïsoleerde manier aanpakt, die gedetineerden als nummers ziet, die de geplande bouwwerken loskoppelt van de bestaande strafinrichtingen, hun structuren en huidige bestemming.

Classificatie in België: vaagheid alom

Classificatie verwijst naar de beslissing die de penitentiaire administratie neemt inzake de toewijzing van definitief veroordeelden aan een welbepaalde gevangenis, met het oog op het uitvoeren van hun straf. Die beslissing is afhankelijk van verschillende criteria en kan berusten op een dubbel onderscheid. Enerzijds kan men de gedetineerden indelen op basis van relevant geachte eigenschappen of persoonlijke kenmerken, om hen afhankelijk daarvan in verschillende instellingen in te delen (bv. op basis van de duur van de detentie, de periode van de reeds ondergane detentie, hun verondersteld risico, maar evengoed op basis van hun gezondheidstoestand of de activiteiten die ze ondernemen). Anderzijds kan een onderscheid worden

fieke onderwerp, onder leiding van Ch. Vanneste (onderzoekster A.L. Hellemans). De auteur van deze bijdrage heeft meegewerkt als onderzoekster aan dit onderzoek. De standpunten in onderhavig artikel vloeien echter niet voort uit de gegevens die in het kader van voornoemd onderzoek werden verzameld, aangezien die gegevens en de verwerking ervan zullen worden voorgesteld in een onderzoeksrapport dat tegen september 2010 zou moeten worden neergelegd.

[1] Docente aan de Ecole de Criminologie van de UCL

[2] Zie voor een historisch overzicht, N. Johnston, *Forms of Constraint: a history of prison architecture*, Urbana, University of Illinois Press, 2000.

[3] Bij het Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie loopt momenteel een onderzoek naar dat speci-

gemaakt tussen verschillende instellingstypes. In dat geval krijgen instellingen die gedetineerden toegewezen die het best overeenstemmen met bepaalde kenmerken van de instelling (afhankelijk van bv. het beveiligingsniveau, de omvang en het regime van een bepaalde instelling, en de begeleiding die er wordt geboden). Die twee aspecten zijn uiteraard nauw met elkaar verbonden. Uitgaan van ofwel de instellingen ofwel de personen leidt echter niet noodzakelijk tot dezelfde resultaten, zo benadrukt ook Clements.^[4]

Wat dat onderscheid betreft, stellen we in België vast dat er geen duidelijke differentiatie bestaat tussen de strafinrichtingen, uitgezonderd dan de inrichtingen die een open regime hanteren. Op de internering en indeling volgens geslacht na (een van de zeldzame scheidinglijnen die nauwgezet wordt nageleefd in het gevangeniswezen), is er geen enkele wet die de opvang van een welbepaald publiek van veroordeelden resoluut toekent aan de ene of andere gevangenis.^[5] Men vindt trouwens alle types gedetineerden terug in alle gevangenis. Elke gevangenis heeft een grote verscheidenheid: veroordeelden die lange of korte straffen uitzitten, gedetineerden die bekendstaan als ‘moeilijk’ of daarentegen zeer meegaand zijn, personen aan het begin of het einde van hun straf, jonge en oudere gevangenen, mensen met een beroepsbezigheid of zonder, drugsgebruikers enzovoort. Hoewel in de praktijk niet altijd volledig aanwezig, is die vermenging dus alomtegenwoordig in Belgische gevangenis, in tegenstelling tot in tal van andere landen.

Het principe om gevangenis te klasseren volgens hun beveiligingsniveau, zoals in Canada, werd tot op heden nog niet in overweging genomen in België. Nochtans gingen er in het verleden al enkele stemmen op in die richting.^[6] Die vaststelling betekent echter niet dat er geen feitelijke onderverdelingen worden gemaakt tussen de verschillende inrichtingen in ons land, en dat er in de praktijk geen homogenisering van het gevangenispubliek merkbaar zou zijn. Het betekent eenvoudig dat de huidige praktijk, die de aandacht vooral richt op de gedetineerden en hun profiel, bestaat uit evaluaties per geval, uitgevoerd door de Directie Detentiebeheer (vroegere Dienst Individuele Gevallen), zonder standaardprocedure. Die evaluatie is gebaseerd op vele verschillende criteria en variabelen die verband houden met

sociodemografische, gerechtelijke en strafrechtelijke of gedragskenmerken.

Maar een belangrijk gegeven binnen het Belgische systeem is dat een dergelijke verdeling van gedetineerden onophoudelijk wordt herzien en gereorganiseerd, wegens de vele overplaatsingen en uitwisselingen die dagelijks plaatsvinden vanuit zo goed als alle inrichtingen. De reden hiervoor is meestal het zoeken naar oplossingen voor de overbevolking en disciplinaire incidenten, incidenten die dan elk afzonderlijk worden aangepakt door de gedetineerden te oriënteren op basis van de beschikbare plaatsen. De classificatie van gedetineerden heeft in België dus veel weg van een soort van ‘*space available model*’, waarbinnen erg subjectief kan worden gehandeld.

Wat is het nut van classificatie?

De vraag die ons vandaag bezighoudt (‘*Meer capaciteit, oké, maar waar is de visie?*’) vereist een blik op wat classificatie inhoudt, en dat om minstens twee redenen.

De eerste reden heeft te maken met beheer. Penitentiaire classificatie staat in nauw verband met het probleem van de overbevolking. We vergeten immers maar al te vaak welke invloed een uitgebreid en coherent classificatiebeleid kan hebben op hoe gevangenis worden geleid en hoe er wordt omgegaan met overbevolking. De eerste reactie op die vraag is in heel België dezelfde: zolang er geen oplossing is voor de overbevolking, is de classificatiekwestie niet bespreekbaar. Door de overbevolking echter als een blijvende hinderpaal te beschouwen voor elke grootschalige hervorming van het gevangeniswezen, veroordelen we onszelf tot inertie, en zien we

niet wat er ondertussen in de plaats komt geslopen. Verderop bespreken we daarom hoe, bij gebrek aan een weloverwogen classificatiesysteem, gevangenen worden onderworpen aan willekeurige voorwaarden die voortvloeien uit ordehandhaving en veiligheidsvoorzieningen en die leiden tot impliciete categorieën waarvan de gevolgen oncontroleerbaar zijn. We zullen ook nog toelichten dat de impact van een voluntaristisch classificatiebeleid onderschat wordt, misschien niet zozeer op de overbevolking, maar dan toch op zijn minst op het beheer daarvan binnen de inrichtingen.

De tweede reden waarom classificatie vandaag onze aandacht verdient, is formeler. Momenteel is de reglementering van de classificatie nogal losjes gebaseerd op verscheidene internationale teksten en, wat de nationale wetgeving betreft, op een veelheid aan rondzendbrieven. De classificatie vormt dus een onderdeel van de basiswet^[7] dat vruchteloos wacht op uitvoering. De tekst blijkt echter met

De classificatie van gedetineerden is in België een soort van ‘space available model’, waarbij gedetineerden worden georiënteerd op basis van de beschikbare plaatsen.

- [4] C.B. Clements, “Offender classification: two decades of progress”, *Criminal Justice and Behavior* 1996, 23, 1, 124.
- [5] We herinneren eraan dat de classificatie geldt voor definitief veroordeelden. Dit artikel houdt bijgevolg geen rekening met gedetineerden in voorlopige hechtenis, waarvoor in specifieke inrichtingen en regimes is voorzien.
- [6] Zo maakt het onderdeel Justitie en Binnenlandse zaken in de beleidsverklaring van 17 oktober 2006 op p. 5 melding van “de classificatie van onze strafinstellingen volgens het risico, naar Québécois model”, als een van de “wezenlijke uitdagingen die moeten worden aangegaan in de loop van de volgende regeerperiode”.

- [7] Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, *BS* 1 februari 2005.

geen woord te reppen over het systeem dat er moet komen, en wijst het bepalen van de aanwending van de strafinstellingen toe aan de Koning.

We merken bovendien op dat het onderdeel rechtstreeks verband houdt met de invoering van een *individueel detentieplan* (zie art. 38 § 3), dat de grote lijnen moet uittekenen voor het gevangenisparcours van de gedetineerde. Dat plan wordt ook verondersteld (aldus de tekst) een oplossing te bieden voor eventuele overplaatsingen van de gedetineerde van de ene inrichting naar de andere, rekening houdend met de vooruitgang tijdens zijn hechtenis.

De basiswet nodigt dus ondubbelzinnig uit om de toekomstige classificatieprocedures ten dienste te stellen van het detentieplan. Ook beschouwt de basiswet de detentie van gedetineerden als een heus traject dat, om het in goede banen te leiden, in verschillende inrichtingen kan worden afgelegd. De vraag die zich bijgevolg opwerpt is: wat met de verscheidenheid van die inrichtingen, hun uiteenlopende aanbod, de organisatie ervan en de follow-up van dat mogelijk toch wel complexe traject dat gedetineerden zullen afleggen tussen inrichtingen. Met dat voor ogen dient de oprichting van nieuwe gevangenisgebouwen deel uit te maken van een algemeen plan, dat rekening houdt met alle bestaande middelen.

Classificatie en overbevolking

Overbevolking staat classificatie in de weg ...

We kunnen moeilijk ontkennen dat de overbevolking in de gevangenis een grote invloed heeft op de gemaakte keuzes inzake classificatie en regimes. Het ligt voor de hand dat, als een inrichting met een gepast regime of toereikende activiteiten overbevolkt is, de gedetineerde die aan die inrichting werd toegewezen zijn beurt moet afwachten of elders moet worden geplaatst. Een dergelijke saturatie maakt het onmogelijk om de tendensen en regimes volledig te stroomlijnen en om ze in te schakelen rond een concreet project dat op maat van en samen met de gedetineerde wordt uitgetekend.

Veroordeelden worden willekeurig aan een bepaalde inrichting toegekend, waarbij een beschikbare plaats belangrijker is dan het te volgen plan. Bovendien is er, met het oog op de beveiliging, de algemene tendens om in geval van overbevolking de gedetineerden te ‘overclassificeren’. Niet alleen leiden stress en het op elkaar gepakt zitten tot meer incidenten en een strengere ordehandhaving, ook de toegang tot activiteiten of programma’s wordt beperkt wegens de toevloed van geïnteresseerden.^[8] Wanneer er veel vraag is naar een activiteit of programma, dan stellen we doorgaans ook vast dat begeleiders strengere normen hanteren en er vaker wordt overgegaan tot het uitsluiten van gedetineerden. Het gevolg van de overbevolking is dus dat gedetineerden hun detentie passiever en minder constructief beleven, en dus maar moeilijk

kunnen aantonen dat ze persoonlijke vooruitgang boeken, wat tot soepelere regimes zou kunnen leiden. Met andere woorden, overbevolking betekent een algemene verarming van de middelen in gevangenis, wat alleen maar kwalijke gevolgen kan hebben voor de gedetineerden en hun traject.

In de gevangenis botst de vanzelfsprekendheid vaak op haar beperkingen. Het lijkt ons vandaag dan ook de moeite om te proberen die zienswijze om te draaien. In een artikel uit 1982, waarvan de boodschap actueler is dan ooit, verdedigt Clements het volgende standpunt: “*offender classification, properly conceived and properly used as a correctional management tool, holds substantial promise as a device for reducing the effects of overcrowding*”.^[9]

Volgens Clements kan classificatie, beschouwd vanuit het beheersaspect, helpen om met overbevolking om te gaan, en zelfs om het probleem gedeeltelijk op te lossen. We kunnen hier twee argumenten onthouden.

Ten eerste draagt classificatie bij tot een beter intern beheer van administratieve procedures (een categoriale benadering draagt bij tot een doeltreffender beheer). Wat België betreft, kunnen we trouwens redelijkerwijze stellen dat de aanzienlijke tijd en energie die door de verantwoordelijken van de instellingen en door de centrale administratie worden besteed aan het beheer (en aan onderhandelingen!) van overplaatsingen en uitwisselingen, veel beter besteed zou worden aan het wegwerken van de achterstand in de behandeling van sommige dossiers van gedetineerden.

Ten tweede stelt Clements vast dat het invoeren van een classificatiesysteem een pacificerende invloed heeft op de interacties binnen de inrichtingen. Gedetineerden (en bewaarders) hebben minder te kampen met de gevolgen van extreem gedrag en bewaarders worden geconfronteerd met een meer ‘homogene’ bevolking, waarvoor ze beter zijn uitgerust.

Dat gevolg, gekoppeld aan een betere rationalisering van de interne regimes die een classificatie meebrengt, en aan een grotere stabilisering van de gedetineerden in hun instelling, leidt ertoe dat ze hun detentie constructiever en minder chaotisch ervaren... en hun vrijlating sneller kunnen verkrijgen. Bijgevolg kan classificatie, zonder de effecten van overbevolking op het eigenlijke classificatieproces te ontkennen, worden beschouwd als een manier om een schijnbaar onoplosbaar probleem weer onder controle te krijgen.

... maar legt veiligheid op als principe ‘bij verstek’

In een ideaal systeem (dat onze basiswet met veel egards hoopt te bereiken) wordt detentie beschouwd als een ‘traject’, een vooruitgang die op natuurlijke wijze naar invrijheidstelling leidt. Classificatie kan dus op een progressieve manier worden uitgedacht en gepland, waarbij de gedetineerde evolueert naar steeds soepelere regimes of naar

[8] Voor een interessante studie naar de effecten van overbevolking op incidenten in de gevangenis, zie Ch. Tartaro, “The impact of density on jail violence”, *Journal of Criminal Justice* 2002, 30, 499-510.

[9] C.B. Clements, “The relationship of offender classification to the problem of prison overcrowding”, *Crime and Delinquency* 1982, 28, 73.

steeds opener inrichtingen die hem de kans bieden zich voor te bereiden op zijn vrijlating. Op dat traject neemt deelname aan verschillende activiteiten en programma's (gevangeniswerk, verzorging, opleidingen enz.) een belangrijke plaats in, in de veronderstelling dat het de gedetineerde helpt in zijn voortgang tijdens de detentie. Bijgevolg dient classificatie op twee niveaus te worden uitgedacht: ten aanzien van de individuele behoeften van de gedetineerde, en ten aanzien van de collectieve behoeften (een voorwaarde waarmee het interne veiligheidsbeheer samenhangt).

Het grootste probleem dat het in België van toepassing zijnde *'space available model'* meebrengt, is dat de veiligheidsdynamiek zich *de facto* opwerpt als de belangrijkste classificatievariabele. De snelle evaluatie die een gedetineerde meteen na zijn veroordeling ondergaat, is doorgaans gebaseerd op een inschatting van de incidenten tijdens zijn voorlopige hechtenis. Of, als hij nieuw is in de inrichting, wordt er op basis van voorzichtigheid geëvalueerd. Dat principe van voorzichtigheid is er trouwens de oorzaak van dat, bij gebrek aan verschillende veiligheidsniveaus, de meeste gedetineerden *de facto* een strenger regime opgelegd krijgen dan nodig is. Dat weet iedereen: in de gevangenis is het altijd dezelfde logica die zich automatisch opdringt, namelijk die van de veiligheid. Het probleem is dat die logica niet alleen belemmerend werkt, maar dat ze, door haar evidentie, niet gepaard gaat met een methode. De gedetineerde wordt onophoudelijk geëvalueerd vanuit het risico dat hij voor anderen en zichzelf vormt, maar eigenlijk gebeurt die evaluatie volledig willekeurig. En ook al zou het detentieplan die dynamiek moeten afremmen door behalve de notie van risico ook de notie van behoeften te introduceren, dan nog ligt een tweeledige benadering niet meteen voor de hand.

Vanuit een (in hoofdzaak) veiligheidsperspectief, kan een ontoereikende classificatie van een gedetineerde volgens die maatstaf zijn voortgang binnen het systeem vertragen, en dus ook zijn uitzicht op zijn vrijlating afremmen. Overbevolking wordt daarmee in de hand gewerkt. *"Slow movement produces slow exit"*, zo vat Clements^[10] het mooi samen.

Een gedetineerde die opgesloten wordt in omstandigheden die hem niet liggen (of het nu om over- of onderbeveiliging gaat), zal tijdens zijn detentie waarschijnlijk te kampen krijgen met aanpassingsmoeilijkheden, detentie-incidenten, overplaatsingen of een gebrek aan persoonlijke motivatie. Allerhande elementen die dus zullen meespelen in de vertraging van zijn voortgang richting vrijlating (en wat dus de voorraad aan opgesloten gedetineerden alleen maar zal vergroten).

Op dezelfde wijze kan een slecht beheerde detentie een voorwaarde tot (vervroegde) vrijlating in het gedrang

brengen, waardoor de gedetineerde moet terugkeren naar de gevangenis die hij had verlaten (en dat soms voor een langere periode dan aanvankelijk vooropgesteld). Ook dat vergroot weer de 'voorraad' gevangenen.

Het is dus belangrijk om in te zien dat een beperking van 'interne' incidenten en mislukkingen een aanzienlijke impact heeft op het verkeer van (opnieuw) binnenkomende en vertrekkende gedetineerden. En bijgevolg ook op de overbevolking. We kunnen ons dus afvragen wat het effect is van de automatische overbeveiliging van gedetineerden in de meeste Belgische strafinrichtingen, met voorwaarden die zwaar wegen op de veroordeelden en stevast tot inertie leiden (teruggeschroefde programma's en diensten, beperkte interpersoonlijke relaties, grotere druk van stigmatisering enz.).

Classificatie en het detentieplan

Zoals we al benadrukten, biedt de basiswet een interessante piste om gedetineerden op een andere manier te kunnen toewijzen aan een 'vaste' inrichting. Helaas is de inwerkingtreding van die wet nog steeds niet aan de orde.

Ontoereikende classificatie (nl. alleen vanuit een veiligheids-perspectief) kan de voortgang van de gedetineerde binnen het systeem vertragen, wat overbevolking in de hand werkt.

De voorwaarden bepaald in de artikels 38 tot 40 van de basiswet beschouwen de detentieperiode effectief als een traject van projecten en realisaties: opleidingen, werkactiviteiten, aanzet tot herstellbemiddeling met slachtoffers, psychosociale omkadering, voorbereiding van de vrijlating enzovoort. Dat detentieplan wordt samen met de gedetineerde uitgewerkt, vanuit de strafinrichting waaraan hij is toegekend. Zo'n plan kan alleen werken als er rekening wordt gehouden met alle middelen en mogelijkheden die de inrichting te bieden heeft. Daarbij gaat het

niet alleen om de diensten gefinancierd door de gemeenschappen, maar ook om de middelen waarover elke gevangenis beschikt om de gedetineerden hun project te laten realiseren. Dat brengt ons bij het 'programma-aanbod' vanuit de penitentiaire administratie en vanuit de gemeenschappen: tewerkstelling, onderwijs, therapeutische behandeling en allerhande activiteiten.

Ook op dat vlak kan een doordacht classificatiebeleid interessant blijken, aangezien dat een diepgaande analyse en een stroomlijning van het aanbod veronderstelt. Momenteel is de classificatie of de overplaatsing van gedetineerden naar een andere gevangenis maar zelden gebaseerd op criteria die voortvloeien uit een persoonlijk detentieplan. Nu domineert meestal een evaluatie van de directe behoeften van de gedetineerde (hem niet te ver van zijn thuisgebied plaatsen, dicht bij zijn familie enz.) of het beheer van beschikbare plaatsen (zie verder). De analyse van de situatie gebeurt op het moment zelf, zonder vooruit te kijken, en dat terwijl de behoeften van de gedetineerde toch zullen evolueren. We kunnen ook vaststellen dat overplaatsingen dan weer meestal verband houden met

[10] Clements 1982: 75.

veiligheidsvoorwaarden. Bijgevolg wordt de gedetineerde veeleer opgesloten afhankelijk van het (vermeende) risico dat hij vormt, en niet zozeer afhankelijk van zijn detentieplan.

Er wordt weinig belang gehecht aan ‘aanbod’ als parameter, aangezien we in België niet beschikken over een actueel overzicht van alle programma’s en regimes aangeboden in alle strafinrichtingen in ons land. Het aanbod van regimes en activiteiten wordt namelijk door elke inrichting afzonderlijk bepaald, en maakt geen deel uit van een gecentraliseerd beheer op federaal niveau. Het feit dat hulp aan justitiabelen inzake persoonsgebonden kwesties afhangt van de gemeenschappen, heeft natuurlijk ook zijn gevolgen. Op dat punt is de uitvoering van een detentieplan afhankelijk van de plaatselijke werking en van de persoonlijke contacten tussen de gevangenisdirecteuren en hun collega’s of hun plaatselijke partners, die worden gefinancierd en gecoördineerd door de gemeenschappen. Wat dat aspect betreft stellen we trouwens grote verschillen vast tussen Vlaanderen en Wallonië.

Het aantal beschikbare externe middelen op lokaal niveau heeft immers aanzienlijke gevolgen voor de organisatie binnen de gevangenissen. De werking van actieve verenigingen in het penitentiaire milieu verschilt aanzienlijk van de ene stad of regio tot de andere (met een sterk variërend tewerkstellingsaanbod enz.). De interne activiteiten van een gevangenis hangen ontegensprekelijk af van de economische en sociale kenmerken van de regio waarin de inrichting zich bevindt. Die verschillen moeten dus worden weggewerkt. Ook de keuze van de plaats waar een nieuwe inrichting komt, is van fundamenteel belang. Niet alleen moet die plaats voldoende toegankelijk zijn, zoals de locomotieftekst benadrukt. De werking van een gevangenis, zoals ook Combessie^[11] stelt, berust immers op een “double mouvement de fermeture et d’ouverture”, en dat de interne organisatie van een inrichting sterk afhankelijk is van de omgeving waarin die zich bevindt. We benadrukken bovendien dat ook het ontwerp van de infrastructuur een impact heeft op het activiteiten-aanbod in een gevangenis: mogelijkheid tot het inrichten van een werkplaats, aanwezigheid van aangepaste lokalen voor opleidingen, voldoende bezoeksruimte enzovoort.

We sluiten dit punt af met de vraag hoe via een classificatiebeleid, dat zich vooral baseert op het principe van een detentieplan, en niet op het afzonderlijke beheer van beschikbare plaatsen of op een lukrake inschatting van de gevaarlijkheid van een veroordeelde, de diverse programma’s en begeleiding aangeboden tijdens de detentie beter kunnen worden aangewend. De huidige middelen van alle strafinrichtingen moeten worden aangewend voor echte

projecten die meteen, aan het begin van de detentie worden uitgewerkt (en niet, zoals vaak het geval is, pas wanneer de gedetineerde in aanmerking komt voor zijn eerste penitentiair verlof). Alleen dan kunnen die middelen, hoe gering ook, ten volle worden benut en evolueren met het oog op de behoeften. Pragmatisch gezien bevordert een dergelijk beleid ook op dat vlak de weg naar de vrijlating. En dus naar een ontlasting van het systeem.

Perspectieven

Rekening houdend met al die bevindingen, moeten we de criteria aan de orde durven te stellen die leiden tot het plaatsen van een gedetineerde in een bepaalde strafinrichting. We moeten ook inzicht krijgen in het globale programma-aanbod van alle inrichtingen. En we moeten de bouw en organisatie van nieuwe inrichtingen afstemmen op die criteria. Zeker nu er een uitbreiding komt van het aantal strafinrichtingen, én ondanks het probleem van de overbevolking. We kunnen het classificatiesysteem niet al te lang meer laten afhangen van het onuitgesproken principe van beschikbare plaatsen of van kortetermijnoplossingen voor incidenten, waarbij elke gevangenis als een autonome structuur wordt beschouwd.

De weg naar de invrijheidstelling, die tenslotte het einddoel is van de detentie, vraagt noodzakelijkerwijs om het hanteren van evoluerende regimes, zowel wat de aangeboden activiteiten en programma’s betreft, als op het vlak van hoe soepel die detentievoorwaarden zijn. Sommige inrichtingen houden intern rekening met een dergelijke voortgang.^[12]

Dan is het des te spijtiger dat zoiets niet denkbaar is op een overkoepelend niveau voor het geheel van strafinrichtingen, door alle beschikbare middelen en specifieke

infrastructuur beter te benutten. Toegegeven, dan moet er een oplossing komen voor het plaatsgebrek in open of halfopen inrichtingen (we kampen al lang met een gebrek aan gevangenis-paviljoenen), voor de ongelijke verdeling van middelen tussen de inrichtingen, voor de te grote mobiliteit van bepaalde gedetineerden enzovoort. Maar dat komt allemaal ten goede van een ‘essentialistische’ invulling van straffen, waar de basiswet zo op hamert. De huidige organisatie van de classificatie gebeurt niet alleen ondoordacht, ze streeft ook geen enkele penologische ambitie na. Het enige dat nu telt, zijn voorwaarden die verband houden met de werking van het systeem of problemen die te maken hebben met het gevangenisbeheer. Kwesties die, als ze eenmaal opgelost zijn, zich opnieuw zullen voordoen en die niets bijdragen tot de eigenlijke zin van de vrijheidsberoving.

Rekening houden met de verwachtingen en behoeften van de gedetineerde is een voorwaarde die de basis kan vormen van het classificatiesysteem.

[11] Ph. Combessie, *Prison des villes et des campagnes*, Parijs, Editions de l’Atelier, 1996, p. 94.

[12] Zie, voor interne toekenningsmodaliteiten van uiteenlopende regimes, het recente onderzoek van G. Cliquennois, “Tri et affectation des détenus en régime différencié”, *Sociologie du travail* 2009, 51, 78-96.

Dit artikel is een pleidooi om rekening te houden met de huidige problemen in verband met de classificatie van gedetineerden in België. Het zou echter jammer zijn als daaruit alleen wordt afgeleid dat er verschillende veiligheidsniveaus moeten komen in of tussen de strafinrichtingen. We hebben immers net gezien dat binnen dat domein zeer veel parameters een rol spelen, gaande van de activiteiten die veroordeelden aangeboden krijgen, over interne en externe infrastructuur tot verschillende detentieregimes. De bouw van nieuwe gevangenissen die men nu beoogt, is bijgevolg de ideale gelegenheid om dat brede terrein van reflecties te ontginnen, rekening houdend met de fundamentele principes van de basiswet, namelijk: de beperking van de detentieschade, het herstel van de schade en de rehabilitatie en re-integratie in de samenleving.

Het risico bestaat dat we de kans op een fundamentele hervorming onbenut laten. De meeste classificatiemodellen op internationaal niveau verkiezen immers een onderscheid op basis van risico en beveiliging van de inrichtingen. De algemene tendens om maximale veiligheid te overwaarden en om daar de meeste plaatsen in onder te brengen, blijkt hardnekkig, ook al zijn de beperkingen ervan al ruimschoots bewezen. Een classificatiesysteem hanteren dat in de eerste plaats gebaseerd is op risico, veronderstelt evaluatieprocedures die een averechts effect hebben, zo blijkt al lang uit onderzoek: het automatisch opleggen van het strengste regime^[13], de verspreiding van sociale stereo-

typen^[14], de onderwerping aan actuariële principes en technieken^[15], het focussen op voorspellingen^[16], de aanpassing van de gedetineerde aan het niveau dat men hem oplegt^[17], het nauwe verband tussen declassificatie en punitiviteit^[18] enzovoort. Een dergelijke simplistische oplossing zou desastreuze gevolgen hebben, ook al biedt onze wetgeving interessante mogelijkheden wat dat betreft.

Het probleem aankaarten via het detentieplan zou ons gedeeltelijk kunnen beschermen tegen een dergelijke verkeerde afloop, zonder voorbij te gaan aan de beveiliging van strafinrichtingen. In de eerste plaats rekening houden met de verwachtingen en behoeften van de gedetineerde is geen utopie. Het is een voorwaarde die de basis kan vormen van het classificatiesysteem, in plaats van het in de vergeethoek te duwen, zoals nu het geval is. Maar al te vaak verloopt het afgelegde traject in eenzelfde richting: men wil impliciete categorieën van gedetineerden laten overeenstemmen met de infrastructuur of met het bestaande systeem, zodat men de saturatie-effecten alleen maar versterkt, in plaats van ze te verhelpen. Het systeem dat wij voor ogen hebben, bestaat nog niet binnen het domein van de classificatie. Er zijn ook nog heel wat infrastructuuroplösungen mogelijk. We beschikken dus nog over de nodige vrijheid om bepaalde keuzes te maken. Maar zonder echte ambitie om het systeem te hervormen en zonder samenhangend plan, zou die vrijheid wel eens nutteloos kunnen blijken.

Bibliographie

- Bench, L.L. & Allen, T.D., "Investigating the stigma of prison classification: an experimental design", *The Prison Journal*, 2003, 83(4), 367-382.
- Clements, C.B., "Offender classification: two decades of progress", *Criminal Justice and Behavior*, 1996, 23(1), 121-143.
- Clements, C.B., "The relationship of offender classification to the problem of prison overcrowding", *Crime and Delinquency*, 1982, 28, 72-81.
- Cliquennois, G., "Tri et affectation des détenus en régime différencié", *Sociologie du travail*, 2009, 51, 78-96.
- Combessie, Ph., *Prison des villes et des campagnes*, Paris, Editions de l'Atelier, 1996.
- Feeley, M. & Simon, J., "Actuarial justice: the emerging new criminal law" in Nelken, D. (Dir.), *The future of criminology*, London, Sage, 1994.
- Gottfredson, D.M., "Prediction and classification in criminal justice decision making", *Crime and Justice*, 1987, 9, 1-20.
- Hanna-Moffat, K. & Shaw, M., "Situation risqué: le risqué et les services correctionnels au Canada", *Criminologie*, 2001, 34(1), 47-72.
- Johnston, N., *Forms of constraint: a history of prison architecture*, Urbana, University of Illinois Press, 2000.
- Tartaro, Ch., "The impact of density on jail violence", *Journal of Criminal Justice*, 2002, 30, 499-510.
- Tonry, M., "Prediction and classification: legal and ethical issues", *Crime and Justice*, 1987, 9, 367-413.

[13] Zie Clements 1982: 79.

[14] Zie K. Hanna-Moffat & M. Shaw, "Situation risquée: le risqué et les services correctionnels au Canada", *Criminologie* 2001, 34, 1, 55.

[15] Zie M. Feeley M. & J. Simon, "Actuarial justice: the emerging new criminal law" in Nelken D. (Eds.), *The future of criminology*, Londen, Sage, 1994.

[16] Zie M. Tonry, "Prediction and classification: legal and ethical issues", *Crime and Justice* 1987, 9, 367-413; D.M. Gottfredson, "Prediction and classification in criminal justice decision making", *Crime and Justice* 1987, 9, 1-20.

[17] Zie L.L. Bench & T.D. Allen, "Investigating the stigma of prison classification: an experimental design", *The Prison Journal* 2003, 83, 4, 378.

[18] Zie Clements 1982: 78.